

ARAMCA EPIGRAFI ÜZERİNE MÛLÂHAZALAR*

Alessandro CATASTINI

Çev.: Mehmet Sait TOPRAK**

I

Tekil ve çoğul üçüncü şahıslar için ön ek/takı vazifesi gören ‘l’ ‘olmak’ kelimesi, Kutsal Kitap Aramcasına has bilinen bir özelliktir¹. Bunun Kadim Aramca üçüncü tekil şahıs formlarında ortaya çıkabileceği hipotezi, Arebsun’da² bulunan A kitabesinin beşinci satırındaki *lhw*’ kelimesine dayanır. Bununla beraber, söz konusu metnin ilk editörü, M. Lidzbarski, “*lhw*’deki bu ‘l’ belirgin ve kesin olmayıp; y dahi (hatta) muhtemel gözüküyor”³ derken, bunun şüphyle karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. Sadece F. Rosenthal, Kapadokya’da bulunan Aramca yazıtlar hakkında konuşurken, bu problemi hatırlatır⁴, ancak diğer tâli literatür (sonradan ortaya çıkan), yalnızca meseleyi filolojik analiz (RES 1785 B⁵; H.H. Rowley⁶; I. N. Vinnikov⁷; DISO⁸) düzeyinde dikkate alıp değerlendirirler. *lhw*’nin okunması üzerindeki te-

* Bu tercüme, 1987’de Pisa Üniversitesi’nde Kadim Dünya Tarihi uzmanı öğretim üyesi Alessandro Castastini’nin *Journal of Semitic Studies*’ dergisinin [32:2, Güz 1987, Oxford Üniversitesi Yayınları] 273 ilâ 277’inci sayfaları arasında yayımlanan “*Observations on Aramaic Epigraphy*” adlı makalesine aittir.

** Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, sait.toprak@deu.edu.tr

¹ Bkz. H. Bauer, P. Leander, **Grammatik des Biblisch-Armaischen** (Halle 1927), 127; H. H. Rowley, **The Aramaic of the Old Testament. A Grammatical and Lexical Study of its Relations with other Early Aramaic Dialects** (Oxford 1929), 92; F. Rosenthal, **A Grammar of Biblical Aramaic** (Wiesbaden 1974, 4. baskı), s. 54, 168. dipnotu.

² Bkz. M. Lidzbarski, **Ephemeris für semitische Epigraphik**, I (Giessen 1902), s. 323.

³ A.g.e., s. 324.

⁴ **Die aramaistische Forschung** (Leiden 1939), s. 29.

⁵ ‘Au lieu de *lhw*’, peut-être *yhhw*”.

⁶ 92-93: ‘... Kapadokya’dan çıkarılan son derece müphem bir örnek’.

⁷ (Slovar arameiskich nadpisey), Palestinskiy Sbornik VII (70) (1962), 195; bu kitâbe, RES numaralamasıyla iktibas edildi: bir soru-işareti takip ediyorsa, bu okumadaki belirsizliği ve müphemliği göstermek içindir. Daha doğrusu, Vinnikov *lhw*’ okuyacağı yerde *lhwh* okur.

⁸ Sayfa 63, satır: 23: ‘*yhw*’ (ou l. : *lhw*?).

reddüt, Lidzbarski⁹ tarafından ön ek *-l* için oldukça şüpheli ve belirsiz bir şekilde ortaya atılan fikirlerden varılan yargıyı fazlasıyla haklı çıkarma amacını taşır.

Bununla beraber, bu belirsizliğe ait üstü kapalı imalar, Aramaische Chrestomatie adlı eserinde, açıklama yapmaksızın ön ek *l*'nin kesin olmayan bir okunuşunu kabul eden J.J. Koopmans için her hangi bir zorluk teşkil etmiyordu¹⁰. Üstelik, onun Altaramaische Grammatik S. Segert¹¹ adlı vazgeçilmez eserinde, ısrarla bu ön ek'in: 'Das Verb *hwj* "sein" hat im spateren RA und durchgened im BA in der 3. Pers. Sg. m. Und den 3. Personen des Pl. den Prafixkonsonanten *l*; z.b. *lhwh* (sic) Arebs(sun) B₅ ...'¹² olduğu fikri kabul ettirilmeye çalışılır. Bu mülahaza, bir bütün olarak Segert'in çalışmasının itibarını zedelemek için değil, fakat bir gerçeğe dikkat çekerek, Kadim Aramca gramerdeki muhtemel bir yanlış anlamayı (karışıklığı) bertaraf etmek içindir.

II

Bir grup Nabatça kitâbe Sina Yarımadası'nda keşfedildi ve Corpus Inscriptionum Semiticarum'un ikinci cildinde yayımlandı; çok yakın geçmişte, diğer kitâbeler de, A. Negev'in araştırmaları¹³ sâyesinde bulundu. Bu metinler M.S. ikinci ve üçüncü yüzyıllara kadar tarihlendirildi ki, bu dönem (M.S. 106'da Trajan'ın hâkimiyeti altında)¹⁴ Roma'nın Arap Yarımadasında hüküm sürdüğü bir zamana tekabül eder.

⁹ A.g.e., s. 322.

¹⁰ (Leiden 1962) I, 190; II, 51.

¹¹ (Leipzig 1975)- Bu çalışma üzerine, R. Contini tarafından kaleme alınan mükemmel bir review makale için bkz. R. Contini, **Problemi dell'aramaico antico**, *Egitto e Vicino Oriente* 2 (1979) 197-213.

¹² s. 297, paragraf 5.7.8.1.6. aynı şekilde bkz. Vinnikov (bkz dipnot. 7), Segert "lhwh" okur, fakat o, kitâbeyi isimlendirirken aslında [Arebs] A diyeceği yerde, yanlışlıkla kitâbeyi 'Arebs B' diye verir.

¹³ **New Dated Nabatean Graffiti from the Sinai**, *IEJ* 17 (1967) 250-255; **New Graffiti from Sinai**, *Eretz Israel* 10 (1971) 180-6 (İbranca; İngilizce özet s. xv); 'A Nabatean Sanctuary at Jebel Moneijah, Southern Sinai', *IEJ* 27 (1977) 219-31; **Nabatean Inscription in Southern Sinai**, *BA* 45 (1982) 21-5; aynı zamanda bkz. J. Starcky, **Les inscriptions nabateennes du Sinai**, *Le monde de la Bible* (Ağustos-Ekim 1979), 37-41.

¹⁴ Bkz. J. Cantineau, **Le Nabate'en, I**, (Pans 1930), 24; Negev, *IEJ* 17, 252-3; L. Diez Merino, **Origen de los signos que acompañan a las inscripciones nabateas del Sinai**, *Studii Biblici Eranciscam Liber Annuus* 19 (1969), 277-80.

Bu serilere âit bazı yazıtlar, birkaç çalışmaya konu edilmeye layık görüldü: CIS II, 506, 526, 608, 611, 766, 1236, 1748, 1885, 2491; R. Savignac¹⁵ tarafından kaleme alınan iki yayın; J. T. Milik ve J. Starcky'nin birlikte çıkardıkları bir yayın¹⁶. Onların ortak özellikleri, bir şahsa atfedilen ve genel olarak yazıtların üç çeşidinde bulunan *khn*¹⁷ başlığı zikredilmelidir. Şöyle ki: *khn*'nin kendi belleği, *dkyr* 'zikredilme' usûlü(yle) vesilesiyle, çağırılır; bir dilek, bu beyanlardan herhangi biri olmaksızın, *šlm* 'barış'la açığa vurulur¹⁸.

Bununla beraber, *khn* kelimesinin Nabat Aramcasında olması, onun leksikal (sözl[c]üksel) geçmişine bağlı olarak türediği anlamına gelmez. Bu görüş, Savignac¹⁹ tarafından, herhangi bir tarihî-eleştirel materyale dayanmaksızın, sâdece bir iddia olarak ortaya atıldı. Ancak, gerçekte, Kadim Aramca kültürde, açık bir şekilde 'rahîp' anlamına gelen *khn*'ye dâir bir vâkıa kaydına rastlanmadı. Biz, *khn* [rahîp] kelimesinin ortaya çıktığı sonraki İmparatorluk ya da Yahudi Aramcasından bir etkilenme fikrini aklımızdan geçirmemize rağmen, Nabatlılar ve Aramca-konuşan Yahudiler arasında farazî bir bağ kurmada aslî (öze ait) bir zorluk olduğunu gördük. Bu anlamda, sonra zikredilenin leksiyonunda kendisine has bir durumu fark etmemiz ilgi çekicidir. İ.Ö. V. yüz-

¹⁵ 'Notes de voyage. Le sanctuaire d'Allat a Iram', RB 41 (1952) 591, kitâbe. 2: 'Le sanctuaire d'Allat a Iram', RB 42 (1934) 578, kitâbe: 23.

¹⁶ 'Nabatean, Palmyrene and Hebrew Inscriptions', F. W. Winnett, W. L. Reed, **Ancient Records from North Arabia** (Toronto ve Buffalo 1970), 145, kitâbe 17; fakat ayrıca bkz. S. 146: 'Lecture hkhn' d'apres la copie; sur la photographie, le bas de lettres est coupe'.

¹⁷ Bununla beraber, CIS II, 608'da, okuma: k[hn eski haline döndürülmüş. Biz, 'Ta' nın rahibi' anlamına gelen khn T' okunuşunu benimsiyoruz: krş. CIS II, 766. Farklı olarak, J. Euting, **Sinaitische Inschriften** (Berlin 1891), 225. yazıt, ve J.T. Milik, **Dedicaces faites par des dieux** (Palmyre, Hatra, Tyr) et des thïases semitiques a l'epoque romaine (Paris 1972), 56: khnt', 'kâhine=râhibe'.

¹⁸ Aşağıdaki listeyi karşılaştır:

dkyr	šlm	
CIS II, 506	CIS II, 608	CIS II, 1885
CIS II, 526	CIS II, 611	CIS II, 2491
CIS II, 766	CIS II, 1748	RB 43
CIS II, 1236	RB 41	
Milik-Starcky		
CIS II, 2665		

¹⁹ RB 41, 592-93.

yıla ait Aramca papirüslerde ‘*rahip*’ anlamına gelen iki kelime vardır. **Yahweh**’nin rahibi *khn* idi, fakat bir *başka Tanrı*’nın rahibi *kmr* idi²⁰. Bu yüzden, Yahudiler tarafından konuşulan Aramcada, *khn*, köken olarak dile dayanmayan, ancak İbrani kültürünün te’sirine dayanan bir terimdir.

Farklı dinsel gelenekler taşıyan Nabatî kültür, Yahudi kültürü tarafından etkilenemezdi: etkilenmiş olsa bile, sadece bu bir faraziye olur, Nabatlılar ve Aramca konuşan Yahudiler arasında bazı bağlar olduğunu düşünenler, ilk zikredilenin, onun [*khn*] İbrâni kurumlarla bağından dolayı kabul görmüş *khn* terimine sahip olmayacağını; fakat Aramca *kmr*’nin kullanımının Nabatlılar’da önemle üzerinde durulduğunu görecektir.

Bu mülâhazalar, Sinâi yazıtlardaki *khn*’nin, M.S. II-III. yüzyıllarda yayılan İslâm-öncesi Arab uygarlığının bir etkisi ile gelişen, yani, etnik olarak Nabatlılara ait olan kültürden neşet ettiğini akla getirir. Bu durumda, mesele, *khn*’nin bu türünün karakteristiklerini ilgilendiren hususlarda düğümlenir. Diğer bilim adamları tarafından da ifade edildiği gibi, Arapça *kâhin*, hiçbir şekilde, İbranca *kôhên* kelimesine tekâbül etmez, fakat o, İ.Ö. IX. Ve VIII. yüzyıllara ait İbranca *nabî*’, ve Akkadça *bârû* kelimesine karşılık gelir²¹. Gerçekte, *kâhin* kelimesinin, kehânetvari durumu, vecd hali ve hatta biz daha ileri giderek, şamanistik²² uygulama ve eğilimlerle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz; çoğunlukla *kâhin*, belli kutsal mekanlarla birleşir ve nomadik (=göçebe zihnindeki) ideallerle yakından bağ kurar²³. Son zikredilen veche, kendisiyle böylece bir başka yerde gizlenen ve *kâhin*’in tedricî düşüşünü bera-

²⁰ Bkz. Cowley, **Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C.** (Oxford 1923): *khn*: 30¹⁸, 81⁸, ³⁹, 30¹, 18 [31¹], 38^{1,12}; *kmr*: 13¹⁵, 27³, 8, [¹⁴], 30⁵.

²¹ Krş. G. Ryckmans, **Les religions arabes preislamiques**² (Louvain 1951), 11; T. Fahd, La divination arabe (Strasbourg 1966), 94-7; aynı yazar, **‘Kâhin’** maddesi, **The Encyclopaedia of Islam** içinde (yeni baskı), IV (Leiden 1976), 420-2.

²² İbrâni gelenekteki nebilik/kehânet ile şamanizm arasındaki benzerlikler hakkında bilgi için bkz. B.O.Long, ‘The Social Setting for Prophetic Miracle Stories’, *Semeia* 3 (1975) 46-63.

²³ Bkz J. Henninger, ‘La religion bedouine preislamique’, ve aynı müellif, ‘La societe bedouine ancienne’, F. Gabrieli’nin edit ettiği **‘L’antica societa beduina’** içinde (Roma 1959), 83-4 ve sırasıyla 137-9. İbranca *nâbî*’, benzer şekilde, göçebelikle ilişkilendirilmiş: bkz. R. de Vaux, **Les institutions de l’Ancien Testament**, I (Paris 1958), 30-31.

berinde getiren yerleşik medeniyet tarafından yok edilen Arap kültüründeki bir vasıfta kendini muhâfaza eder.

Bizim maksadımız, ayırıcı vasıfları Araplarca muhâfaza edilen muhtemel kadim İbranca *kôhên* kelimesini mütalaa etmek değil, bilakis İsrail’de dönüşüme uğrayan *kôhên*’i ele almaktır²⁴. Bununla beraber, İbrânî kültürde *kâhin*’in pratiklerinin *nâbî*’nin yetkisine (imtiyaz hakkına) sahip olması gerçeği ilginç bir husustur.

Sinâ sınırlarında dinsel bir merkez olan *Kuntillet ‘Ajrud* ²⁵’da **Yahweh** ve **Ba’al** nâmına takdis içeren kitâbeler bulundu: Onlar (yazıtlar), İ.Ö. IX. ve VIII. yüzyıllardaki Kenânî özelliklere sahip bir bağlamı sergiliyorlardı.

Bundan önceki bir araştırmada, kıssaları Krallar’a dâir olan bu *nebi’im*’in gücü/nüfûzuna bu bağlamda dikkat çekildi. *Kâhin* ve *nâbî*’arasındaki bu ilişki, *Kuntillet ‘Ajrud*’daki (dinsel bir merkez olma ilişkisi) peygamberlerin özelliklerinden biri tarafından desteklendi. Zaten bu yönüyle Nabatça *khn* de *Kuntillet ‘Ajrud*’la, hakikatte bir kutsal mâbet ya da yer olan ve birkaç Nabatça kitabenin bulunduğu *Sinâ*’daki *Jebel Moneijah* mahalli ile müşterek özellik taşır²⁶.

Kuntillet ‘Ajrud’da bulunan kitâbelerin bizim tahminimizden ziyade²⁷ daha açık bir gelişmeye sahip peygamberi (kehanet kabîlinden) bir harekete dair fenomenle nasıl uyuştuğu ve aydınlattığı kaydedilmelidir. Nabatî kültür bu hipotezi İbrânî-Kenânî metinlerden birkaç yüzyıl sonra ortaya çıkan (gelen) kanıtla bunu doğrular.

²⁴ Bu mesele için bkz. R. Dussaud, **La penetration des Arabe en Syrie avant l’Islam** (Paris 1955), 106, dipnot: 6; H. Cazelles, **Loi Israelite**, [Supplement au Dictionnaire de la Bible içinde], V (Paris 1957), mecmua nu: 498.

²⁵ A. Catastini, **Le iscrizioni di Kuntillet ‘Ajrud e il profetismo**, AION 42 (1982), s. 127-34.

²⁶ Negev, **IEJ**, 27.

²⁷ Catastini, **a.g.m.**, s. 134.

